

Самоврядування як механізм управління економікою

В Інтернеті на сайті rabkrin.org.ua з'явився переклад на українську основної праці лауреата Нобелівської премії 2009 року Еліно́р Остро́м¹ «Управління спільним. Еволюція інститутів для колективних дій» (*Governing the Commons: The*

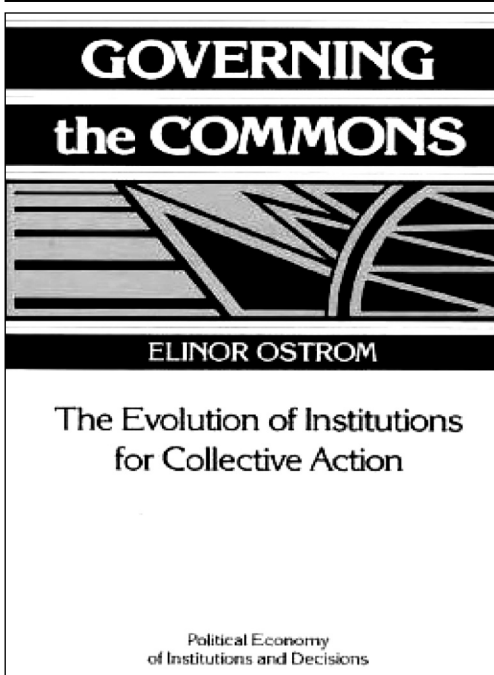
¹ Еліно́р Остро́м (англ. *Elinor Ostrom*; народилась 7 серпня 1933 р. в м. Лос-Анджелес) — американський політолог та економіст. Бакалавр мистецтв (1954), магістр мистецтв (1962) та доктор філософії (1965) Каліфорнійського університету (кампус в Лос-Анджелесі). Професор університету Індіани (з 1974 р.). Стала лауреатом Нобелівської премії з економіки (і першою жінкою, яка була удостоєна Нобелівської премії в цій номінації) в 2009 році «за дослідження в галузі економічної організації». Член Національної академії наук США.

¹ *Лебедев С.А.* Философия науки: словарь основных терминов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Академпроект, 2006. — 320 с.

Evolution of Institutions for Collective Action, 1990), опублікованої в кембриджській серії видань з «Політекономії інституцій та рішень».

Попри сухувато-академічну назву, книга, поза всяким сумнівом, цікава — як за своїм задумом, так і за одержаними автором результатами. Цікавим і досить неординарним є й той факт, що Нобелівський комітет віддав перевагу саме цій роботі, яка не тільки явно не вписується в «магістральні напрямки» розвитку неоліберальної теорії, але й кардинально відрізняється за своїми висновками від більшості робіт з управління економікою.

Ключова проблема, яку досліджує автор, це можливості справедливого, еко-

логічно доцільного і економічно вигідного розподілу ресурсів, котрі вважаються спільними. На локальному рівні це можуть бути вода для зрошення, угіддя для випасу худоби, акваторії, придатні для продуктивної риболовлі. Саме на таких прикладах і зосереджує свій аналіз Еліно́р Остро́м. Проте сама по собі ця проблема набагато ширша: це по суті проблема самої можливості існування людства на планеті Земля. Адже природні ресурси планети — спільний життєвий ресурс всіх її жителів, який, як ми це починаємо розуміти, вже вочевидь демонструє свою обмеженість, а часом і вичерпність. Як ним розумно розпорядитись? І хто в сучасному, сповненому антагоністичними суперечностями, ворожнечі й взаємної ненависті світі може взяти на себе вирішення питання, що є розумним і справедливим у спільному користуванні ресурсами, виробити прийнятні правила природокористування і примусити всіх їх виконувати?

Однозначної відповіді на ці питання ніхто дати не може, проте більшість соціологів і політологів сходяться на тому, що люди самі по собі не здатні прийти до розумного компромісу і, у всякому разі для локальних випадків, вважають обов'язковою

умовою запровадження розумних науково обґрунтованих правил саме примус — наявність потужної зовнішньої сили, яка контролюватиме їх виконання і жорстко каратиме за порушення. З цього випливає досить невеселий висновок: розв'язання проблеми раціонального використання спільних ресурсів можливе лише за умови, що вони перестають бути спільними (приватизація), або за наявності централізованої держави з потужним управлінським і репресивним апаратом (ура бюрократії!). Що ж до проблем планетарних, то тут доводиться сподіватися хіба що на інопланетян.

Розпочавши з вивчення інституційних механізмів, що виникли при вирішенні проблеми зупинення засолонення підземних вод поблизу Лос-Анджелеса, які дозволили їх користувачам уникнути катастрофічних економічних втрат у разі можливого затоплення обох басейнів водами Тихого океану, Еліно́р Остро́м звернула увагу на те, що в найрізноманітніших кутках нашої планети², нічого не відаючи про висновки теоретиків з цього приводу, існують людські спільноти, що виникли саме в процесі пошуку оптимального користування дефіцитними спільними ресурсами. При цьому деякі з них цілком успішно функціонують вже століттями, а деякі виникли протягом недавніх десятиліть тоді, коли обмеженість і перспектива повної деградації таких ресурсів стали очевидними. Остро́м щораз підкреслює, що не претендує на роль першовідкривача подібних спільнот, вони описані цілим рядом авторів, які працюють в різних галузях науки, у відповідній спеціальній літературі³. Проте її заслуга в тому, що, проаналізувавши їх особливості і те, що їх об'єднує, вона побачила в цих «не дуже типових випадках» щось значно загальніше, зуміла прийти до висновків, які можуть мати далекосяжні наслідки.

² Аналізуються спільноти з майже всіх континентів: у Швейцарії, Англії, Іспанії, Канаді, США, Японії, Туреччині, Шрі-Ланці і т.д.

³ Цікавий феномен, що характеризує «несповідані шляхи» розвитку сучасної науки: безліч публікацій у вузькоспеціальних виданнях, що розглядаються там як констатація і аналіз не дуже суттєвих фактів, будучи узагальненими і науково осмисленими, можуть перетворюватися на наукове відкриття, достойне Нобелівської премії.

Особливий інтерес викликає вивчення процесу формування подібних спільнот. На жаль, його дуже важко прослідкувати для тих, що збереглися на протязі століть: просто немає доступної інформації про їх передісторію. У цілому ряді випадків виникли стабільні інституції, в інших вони виявилися слабкими і зазнали невдачі.

Проте досить детальний (часом навіть нуднуватий як на неспеціаліста) аналіз труднощів і проблем, успіхів і прикрих невдач, що передували формуванню систем спільного користування запасами підземних вод у Каліфорнії та рибопродуктивних акваторій вздовж узбережжя Канади, переконує: люди все ж здатні знаходити компроміси і домовлятися про виконання певних умов, поступаючись власними сьгоднішніми інтересами заради інтересів довготривалих, майбутніх. При цьому це наші з вами сучасники, а не якісь маргінальні «атавізми» залишків давноминулих етапів розвитку людської цивілізації.

Тим більш важливо дослідити практичний досвід цієї діяльності, зрозуміти, що і як треба робити для того, щоб досягнення взаєморозуміння стало можливим. Остром детально зупиняється на цих питаннях. Грунтуючи свої висновки на порівнянні джерел успіхів і невдач таких самоврядних інституцій, вона узагальнює основні риси успішних схем управління спільними ресурсами і звертає увагу на фактори, що можуть стати на перешкоді при їх формуванні.

У короткій рецензії навряд чи варто зупинятися на всіх висновках автора (та й для чого тоді було б читати книгу, якби все це тут було викладено!). Проте принаймні на одному з них хочеться наголосити. Йдеться про роль бюрократії. Автор показує, що оптимальних результатів вдається досягти, якщо бюрократичне втручання з його намаганням все централізувати й уніфікувати буде зведено до мінімуму. Такий висновок справедливий навіть за умов некорумпованої бюрократії, широко налаштованої на досягнення найбільш прийняттого з точки зору даної спільноти і суспільства в цілому результату — однаково бюрократичні підходи несуть в собі небезпеку недостатнього розуміння специфіки місцевих умов, що

врешті-решт не може не відбитися на ефективності створюваної системи спільного користування ресурсами. Якщо ж бюрократія корумпована, то її втручання може бути катастрофічно згубним і досягнення компромісу стане взагалі неможливим.

Досить поширеним є переконання, що принаймні на стадії моніторингу порушень виконання досягнутих домовленостей бюрократії немає альтернативи. Остром відзначає випадки, коли на певних стадіях впровадження системи обережне втручання властей може допомогти, але водночас вона переконливо доводить: моніторинг, який здійснюється самою спільнотою, не тільки набагато дешевший, але й значно ефективніший.

Підсумовуючи результати свого аналізу, автор постійно намагається вийти на рівень широких теоретичних узагальнень: «Важливе завдання, що стоїть перед політичними науковцями, полягає в розробці теорії організації людського суспільства на основі реалістичної оцінки людських можливостей і обмежень в різних ситуаціях, які апріорі пов'язані з деякими або всіма аспектами трагедії спільного. Емпірично підтверджені теорії людської організації мають бути важливими елементами політичної науки, яка може інформувати про ймовірні наслідки прийняття рішень стосовно безлічі способів організації діяльності людини».

На завершення хочеться процитувати з рецензованої книги слова, які можна вважати свого роду кредо її автора: «Як інституціоналіст, який вивчає емпіричні явища, я припускаю, що люди намагаються вирішити проблеми настільки ефективно, наскільки тільки можуть. Це припущення дисциплінує мене. Замість того, щоб припускати, що одні люди некомпетентні, злі або ірраціональні, а інші всезнаючі, я вважаю, що окремі особи мають дуже схожі обмежені можливості розібратися в структурі складних умов. Це мій обов'язок як ученого — з'ясувати, які проблеми люди намагаються вирішити і які фактори допомагають або заважають їм у цих зусиллях. Коли проблеми, які я спостерігаю, пов'язані з браком передбачуваності, інформації та довіри, а також з високим рівнем складності й трансакційними труднощами, то в своїх на-

маганнях пояснити ці проблеми я повинна брати їх до уваги, а не відкидати їх геть».

Заслуговує щирої подяки людина, яка взяла на себе нелегкий труд перекладу цієї ці-

кавої і корисної книги (переклад Тетяни Монтян). Поза всяким сумнівом, ознайомлення з нею збагачує, будить думку, дає підстави для підвищення рівня соціального оптимізму.

О.С. Попович